

**Branislav M. Nedeljković, *Liber croceus*, SANU,
Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda,
III odeljenje, knjiga XXIV, Beograd 1997, 645 str.**

Zbir izdanja građe iz dubrovačkog arhiva u 20. stoljeću, osobito u drugoj polovici, pokazuje da je srpska historiografija tome pitanju prilazila sustavno, ne prepuštajući taj važni posao samo entuzijazmu i samozatajnom radu pojedinaca. Još 1936. pokrenut je niz “*Fontes rerum Slavorum meridionalium*”, u okviru Zbornika SANU za jezik i književnost srpskog naroda. Prva izdanja u tom nizu bili su pravni spomenici Dubrovačke Republike koji se nastavljaju na statut. Aleksandar Solovjev objavio je knjigu zakonskih reformacija (*Liber omnium reformationum civitatis Ragusii*) i stonske odredbe (*Ordines Stagni*), a Mihajlo Peterković stariji statut carinarnice (*Statuta doane civitatis Ragusii*) koji je vrijedio do 1413. godine. U izdanju SANU izašle su i neke zbirke građe koje je priredio Gregor Čremošnik. Mihajlo Dinić je u okviru već spomenute edicije pedesetih i šezdesetih godina objavio dvije knjige “Odluka veća Dubrovačke republike” koje se nastavljaju na Gelčičeva Monumenta Ragusina i obuhvaćaju razdoblje druge polovice 14. stoljeća. Također je objavio tri zbirke raznolike notarske građe iz dubrovačkog arhiva. te (prve knjige arhivskih serija *Praecepta rectoris* i *Debita notariae*). U istoj seriji Jorjo Tadić je objavio svojevrsni diplomatski zbornik Dubrovačke Republike – pisma i uputstva njezinim poslanicima. SANU je od pedesetih godina nadalje izdavala i tematski organiziranu građu Povijesnog arhiva u Dubrovniku – o zdravstvu, staklarstvu, slikarstvu, te odnosima Dubrovnika s Bizantom i Turskom. No, i dalje je najveći naglasak bio na priređivanju pravnih dokumenata.

Godine 1984. Branislav Nedeljković objavio je *Liber viridis*, znamenitu Zelenu knjigu (po boji kože u koji je njezin izvornik ukoričen), zbirku zakona koji se nastavljaju na “*Liber omnium reformationum*”. Zbirka obuhvaća zakone koji su doneseni nakon prestanka vlasti Venecije 1358. godine, pa do 1460. godine (ukupno 507 zakona). To je bilo vrijeme uspostave aristokratske republike u Dubrovniku koje je zahtijevalo izuzetnu zakonodavnu djelatnost. Svakodnevna pravna praksa “zakonodavnog” dubrovačkog 15. stoljeća zahtijevala je da se novi zakoni okupe u jedinstvenoj zbirci, kako se ne bi gubilo vrijeme na traženje zakona po brojnim knjigama zapisnika. Posebno povjerenstvo dubrovačke vlastele izvršilo je odabir zakona koji su bili “dostojni pamćenja” i uvršteni u novi, zeleni kodeks. Prvi upisi izglasanih odredbi mogu se datirati negdje između 1407. i 1414. godine, kada je notar Ivan Adamov de Mugla prepisao prvih 127 zakona iz zapisnika Velikog vijeća. Kasnije su zakoni kronološki i postupno unošeni u *Liber viridis*, neko vrijeme nakon što bi bili izglasani u Velikom vijeću. Kako je zbirka rasla, došlo je do potrebe za novim pomagalima, pa su nastali repertoriji i registri Ivana Adamovog de Mugla, Ivana de Ugoničis iz Riminija u 15. stoljeću, te Frana Gundulića u 16. stoljeću. Na istim načelima, šezdesetih godina 15. stoljeća otvoren je novi kodeks koji je po boji svojih kožnih korica dobio ime *Liber croceus*, Žuta knjiga. (Izvornik ove knjige čuva se u Povijesnom arhivu u Dubrovniku, u seriji pravnih priručnika, Manuali pratici del Cancelliere, pod signaturom XXI.1, 12.) Napominjem da odredbe ubilježene u *Liber croceus* nisu jedine pravne odredbe donesene u tom razdoblju. Naime, niz zakona ostalo je zapisano samo u zapisnicima Velikog vijeća ili Vijeća umoljenih. Činjenica da nisu prepisani u *Liber croceus* ne znači da nisu bili na snazi. Primjerice, niz zakona protiv raskoši kojih je samo u prvih petnaestak godina doneseno barem 10, a bilo ih je i kasnije, nisu uopće prepisani u Žutu knjigu, iako su mnogima slijedile kazne zbog predugih rukava ili zlatnih vrpce na haljinama. U zakonsku zbirku unesena je samo zabrana raskošnih

pogreba i karmina, te odredba kojom se ublažavaju uvjeti uvoza flandrijske čipke, obje iz 15. stoljeća. Sličnih primjera ima još mnogo, što znači da bi se puni uvid javnosti u zakonodavstvo Dubrovačke Republike mogao steći tek objavljivanjem i onih zakona koji se nalaze u kodeksima zapisnika vijeća.

Izdanjem *Liber croceus*, također u prijepisu Branislava Nedeljkovića, Srpska akademija znanosti i umjetnosti nastavlja davno utemeljenu seriju građe u kojoj su dubrovački izvori imali izuzetno mjesto. Zakoni uneseni u *Liber croceus* nastavljaju se izravno na stariju zbirku zakona, to jest počinju sa 1460. godinom, a završavaju padom Republike – posljednja unesena odredba je iz 1801. godine. Način biranja zakona koji će se unijeti u kodeks ostao je isti – jedino što se promijenilo jest učestalost novih unosa. Do kraja 15. stoljeća nastavila se gotovo nesmanjena zakonodavna djelatnost dubrovačkog Velikog vijeća. Početkom 16. stoljeća već dolazi do slabljenja zakonodavstva što se intenzivnije osjeća od sredine stoljeća. Vrijeme političkog uspona dubrovačke vlastele i njihove Republike, te gospodarskog procvata grada odrazilo se u bogatoj pravnoj aktivnosti. Nasuprot tome, slabljenje vlastele i marginaliziranje Dubrovačke Republike kao gospodarske sile rezultiralo je oslabljenim zakonodavstvom. Okamenjeni politički, društveni i gospodarski zakoni okamenili su i zakone. Svijet oko vlasteoske vijećnice se mijenjao, a vijećnici u crvenim togama sve su se grčevitije držali staroga, napose starih zakona koji nisu odgovarali novom vremenu, ali su čuvali njihov politički monopol. Dok su u 15. stoljeću gotovo na svakoj sjednici donosili ad hoc i trajnije zakone, diskutirali o njima, nadopunjavali ih, mijenjali i ukidali, miješali se u sve strane života, čak i u najintimnije, u 17. i 18. stoljeću sve su rjeđe imali neku novu ideju i uredbu. Brojke govore svoje: od ukupno 460 odredbi 178 se odnosi na razdoblje od 1460. do 1500, 93 na razdoblje od 1502. do 1550, 23 na razdoblje od 1555. do 1596, 60 na čitavo 17. stoljeće, a 103 na 18. i početak 19. stoljeća. Sadržaj odredbi također je rječit. Kapituli iz 15. stoljeća govore o braku, sudstvu, o žitnici, carinama, naoružanju, kovnici, tamnicama, proizvodnji tkanina, zakupu općinske zemlje, plaćama službenika, trgovini vinom, solju i krznom, o bijegu sluškinja, kugi, oporukama, straži, dužnicima, kancelarima, uzgoju životinja, gubavcima, nasljeđivanju, homoseksualizmu, porocima, igrama, raskošnoj odjeći, nakitu, karminama i svadbama, utezima i mjerama, krčmama i vinogradima mornarici – rasprave u vijećnici još su odražavale svu živost gradskih zbivanja. To se djelomično osjeća i u odredbama iz 16. stoljeća, no primjetan je sve veći broj odredbi o vlasteoskim administrativnim službama, prihodima administracije, te na izvršavanju zakona i kazni. U nekim se odredbama osjeća nova vjerska osjećajnost i moralizam kasnog srednjovjekovlja, a pogotovo razdoblja katoličke obnove. I inače stroga i čudoredno zabrinuta dubrovačka vlada htjela je već krajem 15. stoljeća zakonima “iščupati svaki korijen” homoseksualnosti, sa željom da njihov grad “ne bude konačište demona nego sveto božje obitavalište”. Poroke dubrovačke mladosti imale su spriječiti zakonom propisane moralne pouke u školama koje bi se čitale dva puta svakog dana. Trojica inkvizitora trebala su brinuti o tome provodi li se zabrana hazardnih igara i prostih viceva. Osobito je zanimljiva odredba preuzeta iz znamenite *Summa Angelica* (objavljena 1486.) o moralnim obvezama odvjetnika. Radi se o jednom osobitom žanru srednjovjekovnih *summae* koje nisu bile juridičkog značaja nego su služile ispovjednicima, te im je sadržaj prije svega moralistički i doktrinalan. No, nova duhovnost koju je donijela katolička obnova, nagnala je dubrovačke zakonodavce da sredinom 16. stoljeća zakonskim rječnikom progovore o pravednosti na sudu i smrtnom grijehu odvjetnika koji brane nepravednu stvar. Zanimljivo je da se u zakonodavstvu dubrovačkog 16. stoljeća uopće ne osjeća da se radi o razdoblju vrhovne vlasti Osmanskog Carstva – Turci se spominju u odredbi o povećanju carina i trgovačkih daća zbog plaćanja harača iz 1478, u zabrani prodaje ljudi Turcima koji im “oduzimaju tijelo i dušu”, te u onoj kojom se regulira tranzit Turaka preko dubrovačkog područja morskim putem. Sve veća demografska ograničenja staleža očituju se tijekom 17. i 18. stoljeća u nizu odluka kojima se pokušava riješiti sve veći problem kvoruma u

vijećnicama. Demografskim razlozima treba pripisati i činjenicu da Liber croceus sadrži odredbu iz 1535. kojom se svakome tko bi sklopio brak u trećem stupnju srodstva oduzimaju sve plemićke povlastice i udara prilična globa, a isto tako i onu iz 1791. koja regulira postupak traženja papinske dispense pri sklapanju braka prvih bratića. Od početka 17. stoljeća gotovo svaka druga odluka odnosi se na probleme oko sazivanja vijeća. Nekoliko godina prije potresa raspravljalo se i o mogućnostima za očuvanje i brojčano jačanje plemstva ukidanjem ženidbenih ograničenja, snižavanjem dobi pojedinih gradskih magistratura, pa i nobilitiranjem izabраниh pučanskih obitelji. Godine 1667. nisu se potresle samo zidine i palače nego i vlasteoski politički sustav – prijedlozi o primanju “novih” u vijećnicu, odbijeni nekoliko godina ranije, morali su biti prihvaćeni. Podjela na “salamankeze” i “sorboneze”, “stare” i “nove”, obilježavala je dubrovačku društvenu situaciju do kraja Republike. Nekoliko odredaba izazvanih strahom i neposrednim iskustvom potresa, bilo je na tragu staleškog otvaranja putem ženidbe vlastele s uglednim pučankama, no čim se stanje malo sredilo, vijećnici su ukinuli te “zastranjene” zakone i uprli zaštititi vlasteoski politički monopol. Nakon potresa 1667. doista se rijetko koja odredba ne odnosi na probleme održanja vlasteoskog staleža i njegova političkog monopola. Na svakoj je sjednici vijeća glavna tema rasprave bila kako održati sljedeću, i kako uopće osigurati djelotvornost upravnog sustava s malim brojem plemića. Broj članova Velikog vijeća sveo se sa nekadašnjih 250-300 na četrdesetak, dok je u Senatu sjedilo samo dvadesetak plemića, mahom sedamdesetgodišnjaka. U mnogim se odredbama izrijeком navodi da im visoka dob otežava dolazak na sjednice, pa je stoga tim teže sazvati vijeće. To je prava slika propasti u odnosu na, primjerice, 15. stoljeće, kada je vijećnica bila puna, a zanimanje za sjednice stalno, jer se ondje doista krojila unutarnja i vanjska politika. Nasuprot tome, monotoni naslovi odredbi iz posljednjeg stoljeća Republike govore sami za sebe: *super facilliori congregatione rogatorum consilii, super creatione et sortitione magistratum et officiorum, super modo facilitandi congregationem tribunalis appellationis, super facilliori modo creandorum comitum, super vacatione castellaniarum*. Pravni i politički sustav koji je ranijih stoljeća odražavao život grada i iskazivao vlastitu živost i djelotvornost, odumirao je i sve se tragičnije svodio na očajničko reanimiranje vlastitog trupla.

U predgovoru knjizi B. Nedeljković najviše je pažnje obratio poroti, elementu slavenskog prava u dubrovačkim pravnim normama. Razlaganje o tom pitanju poslužilo mu je kao argument tezi o nekoj vrsti kontinuiteta srpskog običajnog prava i dubrovačkog prava. Zanimale su ga i neke nove ustanove i novi odnosi koji se javljaju od 15. stoljeća nadalje, prije svega imovinsko-pravni i osobni odnosi stanovnika okolice grada i gradske vlasti, odredbe o cavtatskom kapetanu, providnicima zemlje, prizivnom kolegiju, sodomiji, trgovini robljem, zatvaranju staleža, braku i mornarici. Knjiga je opremljena indeksom osobnih imena (581), toponima (643-645), te pojmovnim indeksom (582-642). Veliku pomoć u korištenju knjige pruža indeks regesta svih odredbi (551-580). Valja reći da prva dva indeksa nisu potpuni, dok je indeks pojmova obiman, ali ipak ne dovoljno. U usporedbi s indeksom u izdanju *Liber viridis* ovome indeksu nedostaje obuhvatnost i temeljitost koja bi omogućila pregled nad mogućnostima koje ovaj izvor pruža istraživačima različitih struka. Na nekim mjestima, primjerice u kapitolu 275. preuzetom iz *Summa Angelica*, čitatelju nedostaje kratka notica koja bi objasnila o čemu se tu radi. Također mislim da je u slučajevima kada se *Liber croceus* poziva na neku reformaciju zabilježenu u *Acta Consilii Rogatorum* ili *Acta Maioris Consilii*, trebalo i tu odredbu unijeti u tekst i tako ga dopuniti na isti način na koji su ga dubrovački pravници de facto dopunjavali. Ne mogu preskočiti ni primjedbu da se moglo izbjeći veći broj tipfelera ili krivih čitanja.

No, bez obzira na kritičke primjedbe koje se odnose na detalje, valja reći da je izdanje *Liber croceus* značajan i hvalevrijedan pothvat, od kojeg će i hrvatska historiografija imati velike koristi. Dostupnost zbirke pravnih normi od druge polovice 15. stoljeća do kraja Republike sasvim će sigurno utabati put nekim novim istraživanjima dubrovačkog života u prošlosti. Ne

uskraćujući čestitke onima koji su taj projekt zamislili i proveli, ne mogu ne pomisliti kako bi mi bilo drago pozdraviti adekvatno izdanje unutar hrvatske historiografije. Dakako, razmišljajući o tome ne gubim iz vida djelatnost HAZU (JAZU) i njezinih zavoda, osobito jaku krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Tadašnjim ambicioznim planovima i velikom radu uloženom u njihovu realizaciju zahvaljujemo čitav niz kritičkih izdanja temeljne građe hrvatske povijesti. Tu su zbirke isprava, kronike, normativne zbirke, književni i filozofski spisi i druge vrste izvora na kojima se kasnije temeljio veliki dio historiografske medievističke produkcije. Građa iz Povijesnog arhiva u Dubrovniku, prvenstveno ona iz Arhiva Republike, imala je važno mjesto u tom poslu. Još u 19. stoljeću objavljeni su zapisnici dubrovačkih vijeća, tzv. *Libri reformationum*, od početka pa do potkraj 14. stoljeća, u transkripciji i uredništvu Josipa Gelčića (*Monumenta Ragusina*). Baldo Bogišić i Konstantin Jireček priredili su 1904. kritičko izdanje dubrovačkog statuta, a već i prije su postojala izdanja mljetskog (M. Pucić) i lastovskog statuta (F. Radić). Kosta Vojnović objelodanio je matrikule dubrovačkih bratovština. Početkom 20. stoljeća Natko Nodilo priredio je za tisak dubrovačke gradske kronike Anonima, Nikole Ranjine i Junija Resti. U Dubrovniku je objavljeno kritičko izdanje Razzijeve Povijest Dubrovnika, tako da je jedino *Historia Ragusii Ivana Conversini* iz Ravenne ostala neobjavljena do danas. Izabrane dubrovačke isprave unesene su u Smičiklasov *Codex diplomaticus*. Objavljeno je i nekoliko tematskih zbirki dokumenata, primjerice onih o odnosu Dubrovačke Republike su ugarskom krunom (Gelčić-Thallóczy, Matković), s Venecijom (Ljubić, Makušev, Šufflay), s Bosnom i Turskom (Rački), te veliki broj manjih izdanja u kojima je bilo građe iz Povijesnog arhiva u Dubrovniku. Nakon tog velikog zamaha izdavanje dubrovačke građe u Hrvatskoj je na duže vrijeme zmrlo, odnosno svedeno je na manje priloge. Veliki projekt izdavanja dubrovačke notarske građe proveo je samo Josip Lučić koji je objavio nekoliko *miscellanea* iz dubrovačkog arhiva, te tri knjige Spisa dubrovačke kancelarije koje se nastavljaju na Čremošnikovu zbirku (*Praecepta rectoris I, Debita notariae I*) i sadrže prve knjige serija *Diversa cancellarie, Testamenta i Praecepta rectoris II*, iz posljednjih desetljeća 13. stoljeća. Tome bi se još mogla dodati izdanja djela Serafina Crijevića, Filipa de Diversisa, Benedikta Kotruljevića, Nikole Vidova Gučetića, potom hrvatska izdanja lastovskog i dubrovačkog statuta, te niz djela dubrovačke hrvatske i latinske književnosti.

Unatoč tome što Akademijini povijesni zavodi i nastoje očuvati svoju tradicionalnu ulogu u izdavanju građe, rekla bih da stanje na tom polju više nije obećavajuće. Doista ima mjesta pitanju kako će situacija na tom području izgledati za deset ili dvadeset godina; hoće li ta znanja i ti poslovi biti neupitni dio naše struke ili će pripasti domeni svojevrsnog borgesovskog artizma? Sve manje znanja latinskog jezika, paleografije i drugih vještina medievističke kritike izvora, nedostatak interesa znanstvene zajednice za velike projekte kritičkog izdavanja građe, a isto tako i nedostatak infrastrukture koju bi trebali pružiti odgovarajući državni resori, dovest će, bojim se, do toga da će se još samo "rijetke i čudne ptice", na uštrb vlastite koristi baviti tim poslom. Promjena takvog stanja uključuje mnoge druge promjene: od vrednovanja temeljnih znanja u srednjoškolskom gimnazijskom obrazovanju do promocije novog vrednovanja baštine u javnosti – onog koje se ne geće zadržavati na površini i glamuroznim, a nekorisnim izdanjima, nego će dopustiti struci da odredi stvarne prioritete, te poduprijeti takve projekte i priznati im stručnu težinu. Bez svijesti o potrebi za takvim promjenama i njihovom sustavnom ostvarivanju, bit će sve manje ovako vrijednih izdanja u našim rukama.

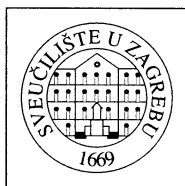
Zdenka Janeković Römer

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD OVI

32-33

ZAGREB 1999.-2000.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Neven Budak

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5. X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik (njemački)

Ivo Goldstein (engleski)

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u srpnju 2001. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 32-33

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb

: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,
1999.-2000. – 520 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X